

УДК 80:811.11

СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПЛУЧЕНЬ У КОСМЕТОЛОГІЇ

Бойко І. І.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті розкрито закономірності формування багатокomпонентних термінів-словосполучень у косметології. Визначено найпоширеніші структурні моделі утворення багатокomпонентних термінів.

Ключові слова: термін, фахова мова, багатокomпонентні терміни-словосполучення, термінологічні об'єднання, косметологія.

Бойко И. И. Структурные модели многокомпонентных терминов-словосочетаний в косметологии. В статье раскрыты закономерности формирования многокомпонентных терминов-словосочетаний в сфере косметологии. Выявлены самые распространенные структурные модели образования многокомпонентных терминов.

Ключевые слова: термин, профессиональный язык, многокомпонентные термины-словосочетания, терминологические объединения, косметология.

Boiko I. I. Structural models of multi-word combinations in the terminology of cosmetology.

The article focuses on the tendencies of the formation of multi-word combinations in terminology of cosmetology. The most common structural models of multicomponent terms are revealed.

Keywords: term, professional language, multi-word terms (combinations), terminological units, cosmetology.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні все більше лінгвістів, перекладачів-практиків вважає за необхідне вивчення фахових мов. Дослідження мов фахової комунікації стало закономірною тенденцією у лінгвістичній науці, про що свідчать праці українських (Т. Кияк [4], Е. Скороходько [9]) та зарубіжних науковців (Дж. Лайонз [6], В. Шмідт [16], Л. Хоффман [15], С. Гриньов [1], В. Лейчик [7], А. Супіранська [10], Фелбер [14]).

Початковий етап дослідження фахових мов зводився до аналізу професійної лексики, якою оперувала та чи інша мова. Увага лінгвістів ще до кінця 60-х років ХХ ст. була зосереджена лише на термінах як таких, їхній стандартизації та класифікації.

Проте останнім часом значного поширення набув “термінологічний вибух”, який спостерігається в усіх національних мовах розвинених країн. Він проявляється змінами в галузевих термінологіях, виникненням термінологічних одиниць для номінації нових понять, їх проникуванням у загальнонаціональну мову.

У цьому зв'язку нагальним завданням термінознавства стало визначення єдиного терміна на позначення фахової мови. Існують кілька його варіантів: “фахова мова”, “спеціальна мова”, “мова для спеціальних цілей”, “підмова”, “субмова” та ін. Аналіз релевантних праць показує, що термін “спеціальна мова” використовує переважно російська лінгвістична школа [10], тоді як британські та американські студії послуговуються терміном “мова для спеціальних цілей” або “мова для професійного спрямування” (“language for special purposes”). Цей термін поширився на початку 1970-х років у США, Канаді і Великій Британії, а згодом його

перейняли лінгвісти інших країн. У німецькомовних країнах заговорили про “Fachsprache”, тобто фахову мову. Саме німецькі лінгвісти (В. Шмідт [16], Л. Хоффман [15]) розробили теоретичні та методологічні засади дослідження мов фахової комунікації.

Єдиного трактування поняття “фахова мова” досі немає, але ми поділяємо загальноприйнятту думку про те, що фахова мова існує на основі загальнозживаної мови, а не є самостійною мовною системою; вона є засобом професійного спілкування фахівців певної сфери діяльності.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що за останні два десятиліття термінознавчі студії в українській лінгвістиці значно збагатилися внаслідок появи численних праць, присвячених термінології з різних сфер професійної діяльності: кібернетики, економіки, політології, освіти, медицини тощо. Проте англійськомовну термінолексику сфери косметології не досліджували у вітчизняному термінознавстві, попри постійне зростання суспільного інтересу до цієї галузі.

Мета цієї статті – виявити специфіку структури та характерні морфологічні особливості багатокомпонентних термінів у косметології, а також визначити найбільш уживані моделі термінологічних словосполучень у цій галузі.

Мета зумовлює необхідність розв’язання таких **завдань**: 1) систематизувати різні погляди на природу багатокомпонентних термінів; 2) визначити продуктивні моделі творення багатокомпонентних термінів для фахової мови косметології.

Матеріалом дослідження слугує корпус термінів, отриманий на підставі суцільної вибірки з лексикографічних джерел, англійськомовних періодичних видань, словників з косметології (Milady SalonOvations’ Cosmetology Dictionary [17], Milady’s Illustrated Cosmetology Dictionary Second Edition [18]), а також статей з даних дисциплін за 1995-2014 р., розміщених в електронній медичних базах даних Dr. Goodword’s Office [19], “MEDLINE” [20]. Загальний обсяг вибірки склав 700 одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За структурою термінологічні одиниці можна поділити на дві групи – однокомпонентні та багатокомпонентні. Однокомпонентні терміни складаються лише з однієї лексичної одиниці. До складу багатокомпонентних термінів входять кілька лексичних одиниць, причому терміни у вигляді складних слів (наприклад, *eyeshadow*) теж вважаються багатокомпонентними [6]. За Л. Ткачовою, “багатокомпонентне, семантично цілісне поєднання, утворене шляхом з’єднання двох, трьох і більше елементів [12]” є термінологічним об’єднанням (надалі ТО).

С. Гриньов відзначає, що “за допомогою синтаксичного способу утворилося від 60% до 95% складу термінологій європейських мов, що свідчить про переважання ТО над однослівними термінами як характерної риси сучасної термінології” [1]. О. Тараненко стверджує, що “понад 70 % термінів у різних терміносистемах – це словосполучення” [11].

Однак, чимало лінгвістів не визнають наявності у мові багатокомпонентних термінів, називаючи їх концептуальними об’єднаннями. Така позиція має перевірятися вимогами до терміна: якщо всі вимоги дотримані, то нема підстав відмовляти термінові у його термінологічності незалежно від його лексичної довжини [4].

Виклад основного матеріалу. Тривалий період лінгвісти не лише словосполучення, а й фактично усі частини мови, крім іменників, термінами не визнавали. Проте природа терміносистем, які підпорядковуються принципу гіперо-гіпонімічних відносин, призводить до того, що більшість їхніх елементів становлять багатослівні терміни. Логіка науки вимагає градування понять за певними критеріями. Та оскільки встановлювати для кожного з підпонять окремий термін і недоцільно, і неможливо, то на їхнє позначення використовуються гіпероніми з певними модифікаторами.

Однією з найважливіших проблем термінології кожної галузі є номінація явищ багатокомпонентними ТО. С. Казаріна, зокрема, відзначає, що в усіх терміносистемах у

галузі медицини багатокомпонентні терміни становлять більшу частину лексичного фонду. Їхня частка в різних термінологіях медичного профілю неоднакова, проте коливається всередині високих меж: від 69,3 % у гематології до 88,5 % у травматології та ортопедії [5].

Синтаксичний спосіб побудови ТО найбільш продуктивний і має велике значення для поповнення всієї галузевої термінології. Уважається, що багатокомпонентні терміни, котрі характеризуються наявністю двох чи більше кореневих морфем, з одного боку, точно і повно відображають потрібне явище, а з іншого – менш схильні до полісемії через специфіку корневих основ, які їх утворюють.

Висока інформативність і точність, властива термінологічним словосполученням, забезпечили їм стійке місце в косметологічній лексиці. Серед виокремлених нами ТО у досліджуваному корпусі переважають двослівні, які будуються за чотирма виявленими структурними моделями: AN, NN, VedN, VingN. Найбільш часто вживаються атрибутивні двокомпонентні ТО, що складаються з вираженого іменником стрижевого слова (N), вираженого прикметником залежного елемента (A), іменника (N), дієприкметника теперішнього часу (Ving) або дієприкметника минулого часу (Ved).

Найпродуктивнішою моделлю є AN, з її використанням побудовано 338 ТО у корпусі. Вона в 3,5 рази продуктивніша від моделі NN, яка займає друге місце за кількістю утворених безприйменникових ТО. За допомогою моделі AN побудовано 70 % усіх двокомпонентних ТО. Сюди відносяться такі поєднання, як *quantum polishing* – квантове полірування, *ultrasound therapy* – ультразвукова терапія, *local symptom* – місцевий симптом, *inflammatory edema* – запальний набряк.

Наступним за поширеністю в термінології косметології є атрибутивне ТО, побудоване за моделлю NN з іменником у функції препозитивного значення. За такою структурою утворено 19 % усіх двокомпонентних ТО (94 терміна). До цього типу належать такі ТО: *steam bath* – парова баня, *nitrogen balance* – азотистий баланс, *sun screen* – сонцезахисний крем, *toilet water* – туалетна вода, *collagen mask* – колагенова маска.

Потім за шкалою продуктивності йдуть моделі утворення двокомпонентних безприйменникових ТО VedN і VingN.

ТО, які утворюються за моделлю VedN, першим елементом мають дієприкметник минулого часу. Але він втрачає свої часові характеристики і набуває характеристики якості. С. Гриньов зазначає стосовно цього, що “перший елемент в таких термінологічних об’єднаннях перетворився на прикметник, а модель VedN є різновидом моделі AN” [1]. У проаналізованій вибірці за цією моделлю побудовано 22 терміни або 4,5 % усіх двокомпонентних ТО, наприклад: *activated aluminium* – активований алюміній, *enlarged blood* – збільшена кількість крові, *restricted antibody* – антитіла з вузькою імуннохімічною специфічністю.

За моделлю VingN у термінології косметології, як свідчить проаналізований корпус, утворено 3,4 % усіх двокомпонентних ТО (17 одиниць). У такому випадку атрибутивний елемент з суфіксом *-ing*, що перебуває в препозиції до обумовленого іменника, розцінюється як різновид прикметника, оскільки він не відображає перебігу процесів та ознак, які позначає, і має постійний характер, наприклад, *modeling mask* – моделююча маска, *blotting paper* – папір для промокання, *flaking skin* – полущена шкіра, *wasting disease* – виснажлива хвороба. Модель VingN можна тому розглядати і як різновид моделі AN.

Як показав аналіз, у термінології косметології існує група трикомпонентних ТО, які утворюються на базі ТО двокомпонентних, що характеризуються тісними структурно-семантичними відносинами. Загалом вони становлять 17,5 % усіх ТО (144 терміна). Оскільки трикомпонентні ТО утворені на базі двокомпонентних за допомогою приєднання нового елемента, ми вважаємо за необхідне, услід за С. Гриньовим, розглянути наступні типи вказаних ТО, які характеризуються положенням вихідного словосполучення [1].

1. Основна модель, яку схематично окреслимо як $a^*(b^*c)$, де a , b , c – це компоненти словосполучення. При її використанні до вихідного двокомпонентного ТО приєднується слово-дескриптор, яке конкретизує значення стрижневого (ключового [5]) слова-компонента. Наприклад, у термінології косметології існує двокомпонентне ТО *makeup remover* – засіб для зняття косметики, що складається із стрижневого компонента *remover* і залежного слова *makeup*. Для уточнення локалізації застосування засобу часто використовуються більш інформативні трикомпонентні ТО, побудовані за моделлю $a^*(b^*c)$, наприклад: *eye makeup remover* – засіб для зняття макіяжу з очей, *face makeup remover* – засіб для зняття макіяжу з обличчя. Таким же способом, на основі атрибутивного двокомпонентного ТО *skin disease* – захворювання шкіри, побудовані трикомпонентні ТО, які виражають конкретні шкірні захворювання, пов'язані з ураженням судин: *inflammatory skin disease* – запальне захворювання шкіри.

Усі розглянуті приклади характеризують використання моделі NN як основи для формування трикомпонентного ТО за моделлю ANN. У термінології косметології функціонування структури ANN є доміантним для трикомпонентних ТО, за її допомогою побудовано 45 % усіх трикомпонентних ТО. В деяких випадках за допомогою централізованої моделі будуються трикомпонентні ТО наступних типів:

- ANN (від вихідного NN), наприклад: *early skin development* – ранній розвиток шкіри від *skin development* – розвиток шкіри;
- VedAN (від вихідного AN), наприклад: *activated aluminium chlorohydrate* – активований хлоргідрат алюмінію від *aluminium chlorohydrate* – хлоргідрат алюмінію;
- AVingN (від вихідного VingN), наприклад: *simple soothing toner* – тонік з заспокійливим ефектом від *soothing toner* – заспокійливий тонік.

2. Децентралізована модель, яка схематично окреслюється як $(a^*b)^*c$. Початкове словосполучення стає підлеглим елементом, а новий елемент, найчастіше іменник, оскільки він стоїть в постпозиції, стає стрижневим словом трикомпонентного ТО; наприклад: *waterproof makeup remover* – змивка для водостійкого макіяжу від *waterproof makeup* – водостійкий макіяж, *new research drug* – новий експериментальний препарат від *new research* – нове дослідження, експеримент. Наведені приклади характеризують побудову трикомпонентних ТО за моделями ANN.

Використання структур, які мають в другій і кінцевій позиціях іменник, пояснюється тим, що елемент, котрий стоїть в другій позиції, є стрижневим у вихідному двокомпонентному ТО, а елемент, який стоїть в кінцевій позиції, – стрижневим у трикомпонентному ТО. Використання іменника як стрижневого елемента, що займає кінцеву позицію, характерно для всіх типів ТО в термінології косметології.

3. Змішана модель, яка схематично окреслюється як $a^*[b]^*c$. Трикомпонентні ТО, побудовані за цією моделлю, утворені на основі двох двокомпонентних ТО, в першому з яких центральний елемент є стрижневим, а в другому – залежним; наприклад: *water metabolism disorder* – порушення метаболізму води – складено з вільно функціонуючих двокомпонентних ТО *water metabolism* – метаболізм води і *metabolism disorder* – розлад метаболізму; *calcium Oxalate crystal* – кристал оксалату кальцію – складається з двох ТО *calcium Oxalate* – оксалат кальцію і *Oxalate crystal* – оксалатний кристал. Більшість ТО, побудованих за цією моделлю, мають структуру NNN (іноді ANN); це пов'язано з тим, що центральний елемент в одному випадку повинен бути стрижневим (в двокомпонентному ТО), а кінцевий елемент є стрижневим у всіх випадках – і в двокомпонентному, і в трикомпонентному ТО.

За типом взаємозалежності елементів трикомпонентного ТО виявлено послідовну і паралельну залежність.

При послідовному підпорядкуванні, характерному для децентралізованої і змішаної моделі, елемент *a* підпорядковується елементу *b*, а елемент *b* – елементу *c*; наприклад: *anhydrous formic acid* – зневоднена мурашина кислота (модель залежності $x*y*z$).

При паралельному підпорядкуванні елементи *a* і *b* одночасно підпорядковуються елементу *c*; наприклад: *natural body wrap* – природні обгортання тіла. Підлеглі елементи *natural* і *body* паралельно підпорядковані стрижневим елементом *wrap*, що доводиться існуванням таких ТО, як *body wrap* – обгортання тіла, *natural wrap* – природні обгортання.

Чотирьохкомпонентні ТО в косметології представлені незначною кількістю словосполучень. Це зумовлено незручністю вимови і написання подібних багатокомпонентних термінів, оскільки, на відміну від ТО прийменникових, лексичні одиниці, що входять до структури багатокомпонентних безприйменникових ТО, пов'язані лише семантично. У дослідженому корпусі чотирьохкомпонентні ТО представлені 18 одиницями, які побудовані за п'ятьма моделями. Найпоширенішою моделлю побудови чотирьохкомпонентних ТО є атрибутивна модель з трьома лівобічними дескрипторами – АААН. За її допомогою побудовано 21% (6 одиниць), далі за поширеністю йдуть моделі: ААНН – 17,8 % (5 одиниць), АННН – 14 % (4 одиниці) та АНАН – 14 % (3 одиниці). Прикладами поєднань, побудованих за цими моделями, можуть бути наступні ТО: *quick dry alcohol-based products* – швидкосохнучі продукти на основі спирту (АААН); *chemical free hair relaxer* – натуральний вирівнювач волосся (ААНН); *hydrated silica gel-based toothpaste* – гідратований силікагель в основі зубної пасти (АНАН). За іншими моделями побудовано незначну кількість (1–3) ТО. Загалом чотирьохкомпонентні ТО становлять 2,3 % від усього корпусу ТО.

В особливу групу виділені ТО із складовим визначенням, яке пишеться через дефіс. Необхідність виокремлення такої групи зумовлена, на нашу думку, двома основними причинами.

1. Тенденція до об'єднання. Компоненти, що входять до складного ТО і з'єднані за допомогою дефіса, пов'язані один з одним тісніше, ніж окремі слова, навіть якщо останні поєднуються в ТО безприйменниковим зв'язком лише семантично. Подібним компонентам властиво об'єднуватися з часом в одне слово [1]. Це особливо стосується визначень, в яких одна частина закінчується на сполучну голосну "о". Поява такої голосної в складеному визначенні можна розцінювати як підготовчий етап до об'єднання; наприклад: *electrolipolysis* – електроліполіз буде мати форму *electrolipolysis*, *afro-styling* – афростиль буде мати форму – *afrostyling*, оскільки для мови загалом і термінології зокрема характерне явище економії, скорочення, згортання лексичних одиниць.

2. Наявність термінів, що мають у своєму складі скорочення, чисельні та літерні позначення; наприклад: *sodium C14–16 olefin sulfonate* – натрієва сіль олефин-сульфонатів з довжиною вуглецевого ланцюга 14–16 одиниць, *Retin-A* – ретин-А. Група цих термінів дуже різноманітна і становить 1,7% від усього масиву ТО (12 одиниць).

Окрему групу ТО становлять прийменникові поєднання, які мають у своїй структурі прийменник. До неї відносяться такі часто вживані в термінології косметології ТО, як *in sticks* – в паличках, *compresses of herbal infusions* – компрес із трав'яних настоїв, *system of quantum epilation* – система квантової епіляції, *back of head* – сфера голови за вухами, *blond on blond* – два відтінки (кольори, що використовуються для створення світлого і темного пасма з метою досягнення ефекту природно вигорілого на сонці волосся).

Головні структурні моделі ТО у галузі косметології та їх квантитативні характеристики виявлені у проведеному дослідженні узагальнено на рис. 1, що подається нижче.

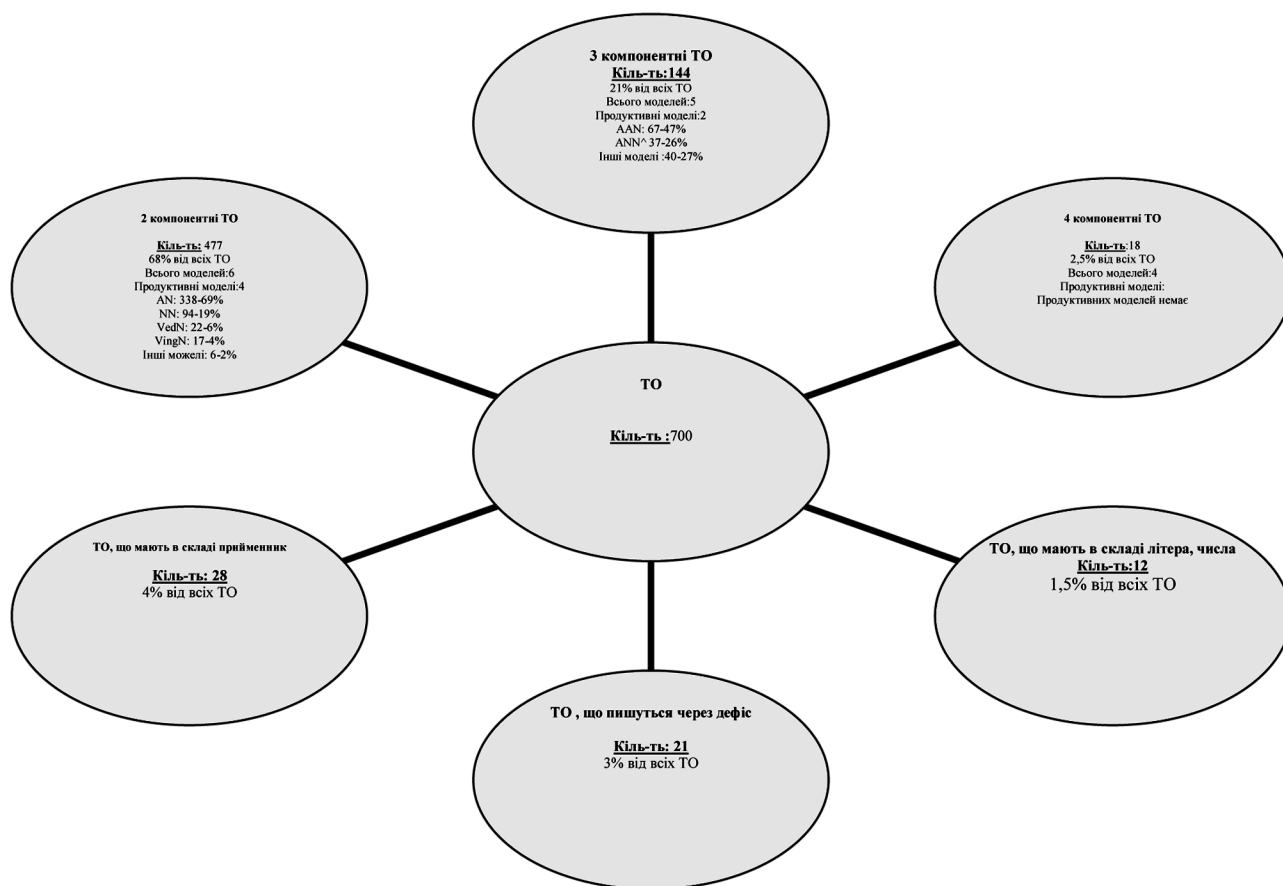

Рис.1. Основні структурні моделі ТО в термінології косметології та їх кількісний розподіл

Висновки і перспективи подальших досліджень. Термінологія косметології є порівняно молодого і сьогодні перебуває в стані пошуку найбільш оптимальних способів термінотворення. Структура ТО в галузі косметології різноманітна. Основним способом творення ТО є синтаксичний, тобто безприйменникова побудова на основі моделі АН (особливо двокомпонентних об'єднань), у той час як морфологічний спосіб є менш продуктивним. Наявність у термінології косметології чотирьохкомпонентних безприйменникових, а також прийменникових ТО експліцитно показує, що термінологія цієї галузі розвивається, зазнає змін та ускладнення. Перспективним видається аналіз тематичної диференціації англійської термінології косметологічної галузі та особливості її функціонування у спеціальних і неспеціальних контекстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринёв С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Московский лицей, 1993. – 309 с.
2. Гречко В. А. Из истории терминов (семантическое и грамматическое развитие терминологических дериватов) / В. А. Гречко // Термин и слово. – Горький, 1981. – С. 10 – 14.
3. Добряк В. В. О специфике перевода терминологических сочетаний в текстах по экономике, торговле, финансам / В. В. Добряк // Особенности стиля научного изложения: сб. статей / отв. ред. Е. С. Троянская, О. Д. Мешков, М. Н. Пигальская и др. – М. : Наука, 1976. – С. 227–233.
4. Дьяков А. С. Основы терминотворения: семантические та социолінгвістичні аспекти / А. С. Дьяков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім "KM Academia", 2000. – 218 с.
5. Казарина С. Г. Об эмоциональности медицинского термина / С. Г. Казарина // Научно-техническая терминология: Научно-технический реферативный сборник. – М. , 1999. – Вып. 1-2. – С. 66–73.
6. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз; [пер. с англ. В. В. Морозовой, И. Б. Шатуновского]. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 397 с.

7. Лейчик В. М. Оптимальная длина и оптимальная структура термина // Вопросы языкознания. – 1981. – № 2. – С. 63–73.
8. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
9. Скороходько Е. Ф. Питання перекладу англійської технічної літератури (переклад термінів) / Е. Ф. Скороходько. – К. : Вид-во Київського університету, 1963 – 92 с.
10. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории; отв. ред. Т. Л. Канделаки / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 248 с.
11. Тараненко О. О. Місце метафори в словотворчих процесах / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 1986. – № 3. – С. 11–16.
12. Ткачева Л. Б. О тенденции к сокращению терминологических единиц в функционирующих подъязыках / Л. Б. Ткачева // Функциональные особенности лексики английского языка. – Омск, 1986. – С. 60–67.
13. Felber H. Terminology Planning in Countries Lacking Developed Terminologies / H. Felber. – Wien : Infoterm, 1984. – 8 p. (Infoterm 13-84).
14. Felber H. Trends in Terminology / H. Felber. – Wien : Infoterm, 1984. –17 p. – (Term Net 5-84).
15. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache / L. Hoffman. – Berlin : Akademie-Verlag, 1987. – 308 S.
16. Schmidt H. Übersetzungsdidaktik und Interferenz / H. Schmidt // Interferenz in der Translation /hsg. von Heide Schmidt. – Leipzig : VEB Verlag Enzyklopadie, 1989. – S. 29–38.
17. Gately Linda Athey, Milady SalonOvations' Cosmetology Dictionary, Milady Publishing Company (a division of Delmar Publishers), New York, 1995.– 506 p.
18. Shelley Heavilin Milady's Illustrated Cosmetology Dictionary Second Edition, Cengage Learning Publishing Company, Canada, 1999.– 602 p.
19. Dr. Goodword's Office "alphaDictionary" [Electronic resource]. – Access via: http://www.alphadictionary.com/directory/Specialty_Dictionaries/Beauty/.
20. US national library of medicine national institutes of health [Electronic resource]. – Access via: <http://www.nlm.nih.gov/bsd/pmresources.html#>.